

Ольга Петроє,

кандидат наук з державного управління, доцент,

доцент кафедри соціальної

і гуманітарної політики НАДУ

Вплив соціального діалогу на показники соціально-економічного розвитку країни: зарубіжний досвід

Стаття присвячена дослідженню впливу соціального діалогу на соціально-економічний розвиток країн-членів ЄС і Норвегії. Автор обґрунтував набір основних показників для вимірювання соціального діалогу, соціального та економічного розвитку. Здійснив кореляційний аналіз цих показників і виявив вплив соціального діалогу на показники соціально-економічного розвитку держав-членів ЄС і Норвегії.

Ключові слова: соціальний діалог, рівень соціального діалогу, щільність профспілок, покриття колективними договорами, індекс людського розвитку, індекс глобальної конкурентоспроможності.

Article describes the influence of social dialogue in socio-economic development of Member States and Norway. The author explained the basic set of indicators to measure social dialogue, social development and economic development. He made correlation analysis of these parameters and found the impact of social dialogue in socio-economic development of Member States and Norway.

Key words: social dialogue, the level of social dialogue, union density, coverage of collective agreements, human development index, the index of global competitiveness.

Постановка проблеми. Незважаючи на широке визнання соціального діалогу як інструменту соціальної злагоди, економічного зростання, демократичного врядування, внесок його у соціально-економічний розвиток суспільства залишається не до кінця вивченим. Разом з тим саме виявлення взаємозв'язку між досягненнями в розвитку соціального діалогу та рівнем соціально-економічного розвитку зарубіжних країн може допомогти краще зрозуміти і більш ефективно використовувати найбільш дієві технології соціального діалогу в системі державного управління України.

Особливий інтерес для України має вивчення місця соціального діалогу в забезпеченні конкурентоспроможності та соціального розвитку країн-членів Європейського Союзу та Норвегії, країн, у яких за останні роки нагромаджено вагомий досвід у сфері соціального діалогу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розвитку соціального діалогу набувають усе більшої актуальності та політичної ваги в Україні [4; 2]. Разом з тим сучасній вітчизняній науці бракує емпіричних досліджень з вивчення впливу соціального діалогу на соціально-економічний розвиток країни, що зумовило вибір теми статті.

Важливі для даного дослідження положення містять праці А.Гассел, Е.Іванкова, Р.А.Сайгел, у яких розглядаються національні особливості та причини підтримки урядами і соціальними партнерами договірного регулювання соціально-економічних відносин [5], аналізуються тенденції розвитку соціального діалогу в західних та східних європейських країнах у контексті утвердження цінностей соціальної Європи [6], висвітлюються проблеми оцінювання впливу соціального діалогу на процеси розбудови держави загального добробуту [8].

Емпіричною базою дослідження слугують дані Звіту ООН з людського розвитку [1], Доповіді Всесвітнього економічного форуму з індексу глобальної конкурентоспроможності [3; 9], Інституту європейських профспілок (ETUI) [7].

Мета статті - виявлення характеру впливу соціального діалогу на показники соціального і економічного розвитку країн-членів ЄС і Норвегії.

Завдання дослідження:

- визначити ключові параметри та здійснити кореляційний аналіз показників соціального діалогу, соціального розвитку та економічного розвитку країн-членів ЄС і Норвегії;
- дослідити результати кореляційного аналізу та виявити характер впливу соціального діалогу на показники соціального й економічного розвитку країни.

Виклад основного матеріалу дослідження. У світовій практиці існує два основних способи інституціоналізації соціального діалогу: 1) розбудова власної формальної структури, орієнтованої на контури власної неформальної структури; 2) адаптація структури успішної моделі соціального діалогу (шляхом імпорту та легалізації відповідних інститутів).

Особливістю існуючої системи соціального діалогу в Україні є низький рівень розвитку організацій та суб'єктів соціального діалогу, відсутність попереднього досвіду взаємодії учасників соціального діалогу в умовах ринкових відносин, низька культура соціального діалогу в суспільстві. Тому адаптація успішного досвіду зарубіжних країн є незамінним і перспективним напрямом інституціоналізації вітчизняної моделі соціального діалогу.

Дослідження будується на припущенні, що країни, у яких створені умови для ефективного функціонування соціального діалогу, будуть мати вищі показники соціально-економічного розвитку, ніж країни, у яких соціальний діалог не набув належного рівня розвитку.

Для перевірки цього припущення ми визначили три групи параметрів, які відображають ситуацію у ключових взаємопов'язаних та взаємозумовлюючих підсистемах: I) соціального діалогу; II) соціального розвитку; III) економічного розвитку.

Серед показників національного соціального діалогу найбільш значимими є рівень соціального діалогу, щільність профспілок, рівень покриття колективними договорами. Джерельною базою для вивчення ситуації у сфері національного соціального діалогу країн ЄС та Норвегії у рамках нашого дослідження слугує інформаційно-аналітична база Інституту європейських профспілок [8].

За основу оцінювання результативності соціального розвитку країн було прийнято концепцію людського розвитку ООН, розроблену на основі наукових теорій групою експертів ПРООН. Невід'ємною частиною концепції є регулярні щорічні звіти з людського розвитку. Кожен Звіт містить показники індексу розвитку людського потенціалу (ІРЛП), статистичні дані, рейтинги 182 країн світу, аналітичні огляди, які зосереджені на людині в центрі стратегій та політик - економічних, соціальних, політичних, культурних. У розрахунках індексу використовуються три основних показники: ВВП на душу населення, очікувана тривалість життя при народженні, рівень освіченості населення. В нашому дослідженні використано дані останнього звіту з людського розвитку ООН (2009 р.) [1].

Оцінювання впливу соціального діалогу на національні економіки здійснено шляхом виявлення взаємозв'язків та взаємозалежності параметрів соціального діалогу з індексами глобальної конкурентоспроможності (GCI) Всесвітнього економічного форуму. GCI, розрахований професором Колумбійського університету Ксав'є Сала-і-Мартіном (Xavier Sala-i-Martin), є інтегрованою оцінкою потенціалу зростання країн на середньострокову і довгострокову перспективи [9].

Основним джерелом інформації про результати оцінювання конкурентоспроможності країн є звіти GCI Всесвітнього економічного форуму. Звіт містить детальні описи країни та національної економіки з висновками щодо загальної позиції в рейтингу і найбільш значущих конкурентних переваг і недоліків, виявлених у процесі аналізу й розрахунку індексу. У цілях нашого дослідження було використано зважений індекс GCI та субіндекси, які враховують важливість кожного з показників залежно від стадії розвитку економік (за М.Портером). Першій стадії відповідає субіндекс базових вимог, який складається з тих основних показників, що є вирішальними для країн з факторно-орієнтованою економікою. Субіндекс підсилювачів економіки складається з тих показників, що є визначальними для країн другої стадії економічного розвитку, орієнтованих на ефективність. Субіндекс факторів інновацій включає складові, важливі для країн, що перебувають на третьому етапі економічного розвитку. Конкурентоспроможність цих країн залежить від інновацій [9].

У цілому у дослідженні аналізуються 11 показників, які характеризують ситуацію у сфері соціального діалогу, людського розвитку та конкурентоспроможності 27 країн-членів ЄС та Норвегії (табл. 1).

Закінчення табл. 1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
III. Група країн, у яких добре розвинений галузевий соціальний діалог та соціальний діалог на рівні підприємства															
Кіпр, 2006	62	75	32	0,914	79,6	77,6	24 789	34	4,57	21	5,43	41	4,45	32	4,18
Данія, 2007	68	80	16	0,955	78,2	101,3	36 130	5	5,46	4	5,98	6	5,36	7	5,28
Фінляндія, 2007	71	90	12	0,959	79,5	101,4	34 526	6	5,43	1	6,04	12	5,17	6	5,47
Люксембург, 2006	46	60	11	0,960	79,4	94,4	79 485	21	4,96	7	5,85	23	4,84	22	4,58
Франція, 2007	8	98	8	0,961	81,0	95,4	33 674	16	5,13	15	5,60	16	5,08	15	4,90
Словакія, 2006	24	35	42	0,880	74,6	80,5	20 076	47	4,31	54	4,61	34	4,55	57	3,71
Швеція, 2008	71	90	7	0,963	80,8	94,3	36 712	4	5,51	5	5,96	7	5,31	4	5,53
<i>III. середні значення для групи країн</i>	50	75,43	18,28	0,942	79,0	92,1	37 913	19	5,05	15,28	5,64	19,86	4,97	13	4,81
IV. Група країн, у яких соціальний діалог відбувається на рівні підприємства															
Болгарія, 2007	20	30-35	61	0,840	73,1	82,4	11 222	76	4,02	80	4,13	62	4,08	89	3,29
Естонія, 2006	11	25	40	0,883	72,9	91,2	20 361	35	4,56	34	5,10	27	4,69	42	3,98
Чеська Республіка, 2006	21	44	36	0,903	76,4	83,4	24 144	31	4,67	45	4,78	24	4,78	26	4,40
Угорщина, 2005	18	36	43	0,879	73,3	90,2	18 755	58	4,22	58	4,48	45	4,38	61	3,67
Латвія, 2006	16	20	48	0,866	72,3	90,2	16 377	68	4,06	60	4,45	51	4,21	86	3,36
Литва, 2006	14	10	46	0,870	71,8	92,3	17 575	53	4,30	47	4,68	47	4,33	53	3,75
Мальта, 2008	59	55	38	0,902	79,6	81,3	23 080	52	4,30	41	4,97	48	4,31	48	3,83
Польща, 2006	15	14	41	0,880	75,5	87,7	15 978	46	4,33	71	4,30	31	4,56	46	3,84
Великобританія, 2009	29	34	21	0,947	79,3	89,2	35 130	2	5,59	28	5,23	1	5,66	1	5,71
<i>IV. середні значення для групи країн</i>	22,6	30,06	41,56	0,886	74,91	87,54	20 291	46,78	4,45	51,56	4,68	37,33	4,56	50,22	3,98

Подальший аналіз особливостей в організації національних систем соціального діалогу [8] дав змогу нам виокремити чотири основні групи у складі досліджуваних країн за рівневою структурою соціального діалогу:

I. Країни, у яких переважає національний міжгалузевий соціальний діалог - Бельгія, Норвегія, Ірландія, Іспанія. До цієї групи можна віднести також Румунію.

II. Країни, у яких головна роль відведена галузевому соціальному діалогу - Австрія, Словенія, Німеччина, Греція, Італія, Нідерланди, Португалія.

III. Країни, у яких соціально-економічні відносини між соціальними партнерами регулюються на рівні галузі та на рівні підприємства - Кіпр, Данія, Фінляндія, Люксембург, Франція, Словаччина, Швеція.

IV. Країни, в яких переважна роль відведена соціальному діалогу на локальному рівні, тобто на рівні підприємства - Болгарія, Естонія, Чеська Республіка, Угорщина, Латвія, Литва, Мальта, Польща, Великобританія.

З метою виявлення характеру впливу соціального діалогу на соціально-економічний розвиток країн було здійснено кореляційний аналіз показників рівня соціального діалогу, щільності профспілок та покриття колективними договорами з відібраними для аналізу показниками індексу людського розвитку та індексу глобальної конкурентоспроможності досліджуваних країн.

Використання комп'ютерної програми статистичної обробки SPSS дало змогу автоматично розрахувати коефіцієнти кореляційної залежності (Спірмена та Пірсона) показників соціального діалогу з показниками соціального і економічного розвитку країн.

Огляд отриманих результатів розпочнемо з аналізу того, яким чином рівень соціального діалогу впливає на ситуацію у сфері соціального діалогу зокрема та соціально-економічного розвитку країни в цілому. Доцільність визначення такої структури підтверджують результати кореляційного аналізу (див. табл. 2).

Таблиця 2

Вплив рівня соціального діалогу на показники соціального діалогу та соціально-економічного розвитку країни

Параметри ефективності соціального діалогу / коефіцієнти кореляції	Щільність профспілок	Покриття колективними договорами	ІЛР	ІЛР, очікувана тривалість життя	ІЛР, рівень освіти	ІЛР, ВВП на душу населення	ІГК
Рівень соціального діалогу							
Пірсона	0,286	0,633	0,525	0,515	0,392	0,548	0,222

За результатами кореляційного аналізу вищий рівень соціального діалогу забезпечує повніше охоплення колективними договорами (0,633) со-

ціально-трудових відносин. Вищі рівні соціального діалогу (національний, галузевий, галузевий у поєднанні з локальним) є також гарантією кращих умов для людського розвитку (0,525). Особливо це стосується таких його параметрів, як тривалість життя (0,515) та розмір ВВП на душу населення (0,548). Дещо меншою є залежність рівня освіти населення від рівня соціального діалогу (0,392).

За результатами кореляції, фактично відсутній безпосередній вплив рівня соціального діалогу на ситуацію у сфері економічного розвитку країни (0,222).

Наступний параметр кореляційного аналізу у нашому дослідженні - щільність профспілок (див. табл. 3), який визначається як частка працівників, які є членами профспілок [8].

Таблиця 3

Вплив щільності профспілок на показники соціального діалогу та соціально-економічного розвитку країни

Параметри ефективності соціального діалогу / коефіцієнти кореляції	Покриття колдоговорами	ІЛР	ІЛР, очікувана тривалість життя	ІЛР, рівень освіти	ІЛР, ВВП на душу населення	ІГК	ІГК, базові фактори	ІГК, підсилювачі економіки	ІГК, інновації та розвиток
Щільність профспілок									
Спірмена	0,478	0,401	0,436	0,153	0,391	0,446	0,545	0,347	0,434
Пірсона	0,455	0,395	0,320	0,156	0,525	0,378	0,463	0,310	0,382

Переходячи до аналізу впливу щільності профспілок на систему соціального діалогу та соціально-економічний розвиток країни, слід зауважити, що цей параметр є не тільки показником потужності профспілок, але й індикатором рівня громадянської активності працівників. Актуальність кореляційного аналізу за цим параметром зумовлена тим, що за середнього рівня членства у профспілках на всій території Європейського Союзу у 25%, зважених за чисельністю зайнятих у різних державах-членах та Норвегії, він дуже відрізняється по країнах: від більш ніж 70% у Фінляндії та Швеції до 8% у Франції.

Традиційно вважається, що метою і результатом діяльності профспілок є підвищення соціальних стандартів. Разом з тим ранжування результатів аналізу за коефіцієнтом кореляції Спірмена засвідчує існування більшого впливу щільності профспілок на індекс глобальної конкурентоспроможності (0,446), ніж навіть на розвиток людського потенціалу країни (0,401). Важливо, що вплив щільності профспілок на ситуацію щодо конкурентоспроможності є неоднаковим для країн, що перебувають на різних стадіях економічного розвитку (за М.Портером). Так, найбільше значення для конкурентоспроможності країни має мобілізація сил працівників на першому етапі

базових факторів економічного розвитку (0,545) та на третьому етапі - факторів інновацій (0,434). Дещо нижчим є причинний зв'язок між щільністю профспілок і конкурентоспроможністю країн, які перебувають на другому етапі економічного розвитку - етапі підвищення ефективності економіки (0,347).

Результати доводять, що, сприяючи покращенню умов для людського розвитку, вища щільність профспілок сприяє покращенню здоров'я та підвищенню тривалості життя населення (0,436), забезпечує вищий рівень ВВП, що приходиться на душу населення в країні (за коефіцієнтом кореляції Спірмена - 0,391, Пірсона - 0,525). Водночас результати дослідження засвідчують слабкий зв'язок між рівнем освіти населення та щільністю профспілок у країнах-членах ЄС та Норвегії (0,153).

Незважаючи на те, що в деяких країнах рівень охоплення колективними переговорами (на рівні близько 80% та вище) є набагато вищим за щільність профспілок, кореляція доводить, що останній параметр виступає вагомим фактором у забезпеченні вищого рівня покриття колективними договорами у ЄС та Норвегії (0,478).

Важливість параметра покриття колективними договорами у кореляційному аналізі ефективності національних моделей соціального діалогу (див. табл. 4) полягає у завданні вимірювання рівня захисту інтересів охопленої ними частки працівників та реалізації директив ЄС у сфері зайнятості та трудових відносин.

Попри значні відмінності між країнами, загалом по ЄС та Норвегії колективними договорами охоплено дві третини працівників (66%) [8].

Таблиця 4

**Вплив рівня покриття
колективними договорами на показники соціального діалогу
та соціально-економічного розвитку країни**

Параметри ефективності соціального діалогу / коефіцієнти кореляції	Щільність профспілок	ІЛР	ІЛР, очікувана тривалість життя	ІЛР, рівень освіти	ІЛР, ВВП на душу населення	ІГК	ІГК, базові вимоги	ІГК, підсилювачі економіки	ІГК, інновації та розвиток
Покриття колективними договорами									
Спірмена	0,478	0,489	0,561	0,247	0,344	0,436	0,555	0,350	0,403
Пірсона	0,455	0,462	0,439	0,279	0,482	0,396	0,497	0,336	0,407

Ранжування коефіцієнтів кореляції Спірмена підводить до висновку, що вищий рівень покриття колективними договорами забезпечує вищий рівень людського розвитку (0,489) та конкурентоспроможності країни (0,436).

При цьому, як і щільність профспілок, колективно-договірні умови регулювання соціально-економічних відносин у країні забезпечують значне підвищення тривалості життя населення (0,561). Дещо менше позначається рівень покриття колективними договорами на розмірі ВВП на душу населення (0,344) та рівні освіти (0,247).

Аналізуючи причинні зв'язки показника покриття колективними договорами з рівнем конкурентоспроможності країни, варто зауважити, що найбільший ефект колективні переговори і договори справляють на конкурентоспроможність країн, що перебувають на першому етапі економічного розвитку (0,555) та країн, що розбудовують третій, вищий рівень конкурентоспроможності - інноваційну економіку (0,403).

Відносно нижчими є коефіцієнти кореляції між показниками покриття колективними договорами та конкурентоспроможності країн другого етапу економічного розвитку (0,350).

Очевидно, що діяльність як профспілок, так і інших суб'єктів соціального діалогу на другому етапі економічного розвитку спрямовані, насамперед, на підвищення якості соціально-економічних відносин у сфері здоров'я та початкової освіти, вищої освіти і професійної підготовки, ефективності ринку товарів і послуг, ефективності ринку праці, розвиненості фінансового ринку, технологічного рівня, на умовах, досягнутих соціальними партнерами в процесі першого етапу економічного розвитку. Водночас ці умови перестають задовольняти інтереси сторін на етапі економічного розвитку країн через інновації, що й пояснює зростання актуальності та активності соціального діалогу в країнах, що перебувають на третьому етапі економічного розвитку.

У цілому ж отримані результати кореляційного аналізу параметрів національних моделей соціального діалогу дають змогу зробити такі висновки:

1. Вищі рівні соціального діалогу (національний, галузевий) є гарантією кращих умов для людського розвитку. Особливо це стосується таких параметрів, як тривалість життя та величина ВВП на душу населення.
2. Виявлено важливу роль профспілок у забезпеченні економічної конкурентоспроможності країн. Вища щільність профспілок, таким чином, забезпечує не тільки підвищення соціальних стандартів у сфері праці, покращення умов для людського розвитку, але й виступає рушієм економічного розвитку країни в системі глобальної конкурентоспроможності.
3. Вища щільність покриття колективними договорами забезпечує вищі результати людського розвитку в цілому, і, особливо, збільшення тривалості життя населення в країнах ЄС та Норвегії.

4. Виявлено найбільший позитивний вплив показників щільності профспілок і покриття колективними договорами на конкурентні переваги країн, що перебувають на першому та третьому етапах економічного розвитку (за М.Портером).

Таким чином, у рамках нашого дослідження емпірично доведено, що соціальний діалог насправді є ключем до підвищення ефективності систем управління, рушійною силою економічних і соціальних реформ.

Перспективним напрямом для подальших досліджень є вивчення ефективності національних моделей соціального діалогу країн-членів ЄС та Норвегії.

Список використаних джерел

1. Доклад о развитии человека 2009. Преодоление барьеров: человеческая мобильность и развитие : пер. с англ. ; ПРООН. - М. : Изд-во "Весь мир", 2009. - 232 с.
2. *Надрага В. І.* Роль і місце держави у розбудові національної моделі соціального діалогу / З виступу Міністра праці та соціальної політики на відеоконференції "Роль науки та галузевої освіти "Державне управління" у розвитку соціального діалогу в Україні" (Київ, НАДУ, 18 трав. 2010 р.). - Режим доступу : http://www.academy.gov.ua/news/news_2010/news_2010_05_18.html
3. Основные положения отчета конкурентоспособности Украины 2008. Навстречу економічному росту и процветанию / под ред. М. Дрзеник Хану и Т. Гейгер. - Всемирный экономический форум. - Женева, 2008. - Режим доступа : http://www.feg.org.ua/docs/final_ru.pdf
4. *Петрос О. М.* До гідної праці та виробничої демократії - через ефективний соціальний діалог / О. М. Петрос, Г. В. Осовий, В. А. Варениця // Праця в Україні: необхідність якісних змін для суспільної ефективності та гідного життя людини (Національна профспілкова доповідь Президенту України В. Ф. Януковичу). - К. : ФПУ, 2010. - С. 26-31.
5. *Hassel A.* Policies and Politics in Social Pacts in Europe / Anke Hassel // European Journal of Industrial Relations. - 2009. - Vol. 15. - N 1. - P. 7-26.
6. *Iankova E.* Gordon and Lowell Turner. Building the New Europe: western and eastern roads to social partnership / Elena Iankova // Industrial Relations Journal. - 2006. - Vol. 27. - N 2. - P. 197-222.
7. National Industrial Relations. - Worker-participation.eu. - Режим доступу : <http://www.worker-participation.eu/index.php/National-Industrial-Relations>
8. *Siegel Nico A.* Social Pacts Revisited: 'Competitive Concertation' and Complex Causality in Negotiated Welfare State Reforms / Nico A. Siegel // European Journal of Industrial Relations. - 2005. - Vol. 11. - N 1. - P. 107-126.
9. The Global Competitiveness Report 2009-2010. - World Economic Forum, 2009. - Режим доступу : <http://www.weforum.org/documents/GCR09/index.html>